

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

1. ԷՐԲԻՆԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ. հրատ.
Լազարեան ճեմարանի. հատ. I. ՓՇՐԱՆԶ ՇԻՐԱԿԻ
ԱՄԲԱՐՆԵՐԻՑ. հաւաքեց Աղ. Մխիթարեանց. Մոս-
կուա-Ալէքսանդրապոլ. 1901.

Հանգուցեալ գիտնական պրոֆ. Մկրտիչ Էմինի անունը
յաւերժացնող «Էմինեան դրամագլխի» բարձրագոյնս հաստա-
տուած կանոնադրութեան մի յօդուածը թոյլ է տալիս «ձեռա-
գիր ժողովածոնների տպագրութիւնը». այդ հիման վրայ՝ կանո-
նադրութիւնն իրագործող մարմինը, Լազարեան ճեմարանի
մասնագիտական դասընթացների ուսուցչական խորհուրդը հրա-
տարակում է «Էմինեան ազգագրական ժողովածուն» ընդ-
հանուր վերնագրով հայ ազգագրութեան վերաբերեալ թէ հում
և թէ մշակուած նիւթեր:

Աւելորդ ենք համարում բացատրել այս համակրելի ձեռ-
նարկութեան նշանակութիւնը. ամեն մի փոքր ի շատէ մտա-
ւոր զարգացումն ունեցողին յայտնի է՝ թէ որքան մեծ կարե-
ւորութիւն ունի ժողովրդական հայեացքների, փիլիսոփայու-
թեան և սովորութիւնների ուսումնասիրութիւնն իւրաքանչիւր
ազգի անցեալի և ներկայի հետազօտութեան համար: Ազգա-
գրութեան նիւթերը պարունակում են իրենց մէջ այն բոլոր
տարրերը, որոնք կազմում են ազգերի կամ ժողովուրդների
հոգեբանութիւնը: Մարդուս հոգեբանութեան ուսումնասիրու-
թիւնը դեռ կատարեալ չէ, երբ միայն անհատի հոգեկան ե-
րևոյթներն ենք պարզում որովհետև անհատը հասարակութեան
մասը կազմելով՝ յաճախ ենթարկւում է նրա ազդեցութեանը.
այս երևոյթն էր պատճառը, որ տասնութիններորդ դարի երկ-
րորդ կիսում կազմակերպուեց մի նոր գիտութիւն և կոչուեց
ժողովուրդների կամ «ազգերի հոգեբանութիւն» — Völker-

psychologie: — Ութսունական թուականներին Բեռլինում հիմնուեց նոյն իսկ մի հոյակապ հաստատութիւն՝ «ազգերի հոգեբանութեան թանգարան» անունով, որտեղ կան բազմաթիւ քաղաքակիրթ և վայրենի ժողովուրդների ազգագրութեան վերաբերեալ բազմատարազ նիւթերի ճոխ հաւաքածոներ:

Ինչ վերաբերում է մասնաւորապէս հայ ազգագրութեան նիւթերին, պէտք է ցաւօք սրտի ասել, որ դեռ ևս շատ չնչին նիւթ է հաւաքուած և առաւել ևս չնչին մասը՝ համակարգուած:

Այդ ժողովածոների հիման վրայ դեռ ևս կարելի չէ որոշ եզրակացութիւններ անել, ուստի ամեն կերպ պէտք է աշխատել այդ ուղղութեամբ, նա մասնաւոր ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ այսօր մեր ժողովրդի կեցութիւնն ու կենցաղն արագ փոփոխման է ենթարկւում. օտար բարքերն ու սովորութիւնները հեշտութեամբ մուտք են գործում մեր ընտանիքները և հնադարեանն ու սեպհականը նսեմացնում, այնպատեցնում: Եթէ չշտապենք՝ այն, ինչ որ դեռ այսօր հետազօտողը կարող է իւր աչքով տեսնել և ականջով լսել, վաղն արդէն միջնորդաբար պէտք է ուրիշից լսէ ու արձանագրէ՝ թերի և շատ անգամ էլ սխալ կերպով:

Ահա այս դիտողութիւններն ի նկատի ունենալով՝ մենք սիրով ողջունում ենք Հիմինեան Ազգագրական ժողովածուի ձեռնարկութիւնը, որով շատերը կարող են խրախուսուել և հայ ազգագրական նիւթեր հաւաքել:

Հիմինեան Ազգագրական ժողովածուի առաջին հատորը կազմում է պ. Աղ. Մխիթարեանցի «Փշրանք Շիրակի Ամբարներից» հաւաքածուն, որ Ալէքսանդրապոլի հայ ժողովրդական նիւթեր է պարունակում: 338 ութածալ էջերից բաղկացած այս ժրջան լաշխատութիւնն երեք մասից է բաղկացած:

Առաջին մասը պարփակում է ժողովրդական բանաւոր գրականութեան տեսակները. ա. հեքիաթներ. բ. առակներ. գ. առածներ, դ. ասացուածներ, ե. հանելուկներ և շուտասեղաններ:

Երկրորդ մասի նիւթերն են. ա. հաւատք, բ. ընտանեկան բարք ու սովորոյթ, գ. կենցաղ և զբաղմունք:

Երրորդ մասը կամ յաւելուածն է Ալէքսանդրապոլի կամ Շիրակի գաւառաբարբառի համառօտ քառարանը:

Գրքի սկզբում գտնուող «խմբագրութեան կողմից» ուսուսերէն և հայերէն լեզուով ծանօթութեան մէջ ասուած

է, որ հեքիաթներէց չորսն ուղարկուած են հանգուցեալ Ափրիկեանից:

Այսպիսի ժողովածոներն հրատարակութիւնը հարկաւ գիտական նպատակներն պէտք է ծառայէ, ուրեմն և որոշ համակարգութիւն պէտք է ունենայ և կամ խմբագրական ծանօթութիւններով ճոխացըած լինի: Տարաբաղդաբար վերջին կէտի նկատմամբ այս հրատարակութիւնը թերի է, չնայելով որ մի պատկառելի հիմնարկութեան անունով է լոյս տեսել: Ազգագրական նիւթերը հնացող բաներ չեն՝ դրանք կարող են գիտութեանը ծառայել թէ այսօր և թէ յիսուն, հարիւր կամ աւելի տարիներէց յետոյ. դրանցից կարող են օգտուել թէ հայ և թէ օտար հայագէտ գիտնականները, ուստի և այս պէտք է ի նկատի ունենային հրատարակիչները և բացատրէին այն, ինչ որ անհասկանալի կարող է լինել. կան ոչգրական բառերով կազմուած առածներ, որ հասկանալի չեն, բայց ոչ ծանօթութիւն ունին և ոչ էլ գրքին կցուած բառարանում կան. օրինակ «Աղամ պուպուզ է տեսել», «Ծառ պտի բլի, որ ձոր լցուի», «Ծարանը ետրա կը բանայ», «Ծղրզ եմ, Ծան չեն խաղցներ» և այլն:

Կան բազմաթիւ թուրքերէն բառեր, նոյն իսկ առածներ, բայց ծանօթութեամբ բացատրուած չեն:

Առականերից շատերի վերջը կցուած են հաւաքողի կամ խմբագրողի (յայտնի չէ) եզրակացութիւնները կամ բարոյախօսութիւնները, որ աւելորդ են:

Աւելի լաւ կլինէր, եթէ առակաները բարբառով լինէին գրուած: Կան այնպիսի առածներ, որոնց միտքը չի կարող հասկանալի լինել ամենքի համար, բայց բացատրուած չեն.— օրինակ. «Արաբի արուն խօմ չէ». «էծը կտաւին դուրս». «ծառուրը խաղի կարօտ չէ». «թագաւոր, մամալէդ բարով վայելես» — օրհնանք — և այլն:

Թէև խմբագրական ծանօթութեան մէջ յիշուած է, որ «բազմաթիւ նիւթերից» *«ընտրութիւն»* է եղած, սակայն *«անհամ»* և *«նշանակութիւն չունեցող բաներ բաւականին մնացել են դարձեալ»* — օրինակ. «Ազգաւի ծեռաք աքսաու տեղ կվերցնես», «Աղքատին ծեծում էին, վայ կունակս էր գողում», «Ամեն մարդի հաւատալ չի լինի», «Աղջիկը մենծնայ, մենծ փառքի տիրանայ», «Անիկզու անբերան հայվան է», «Ամեն տեղ լուս ընկնելը լաւ չէ», «Աստծու լուսը հասնի», «Աստուած արու և

էզ արար, վարդապետներին ո՞վ արար, «Բրիստոս Մահմադէն գոհ է» և այլն: Սրանք մեծ մասամբ հասարակ դատողութիւններ են և ոչ թէ առածներ:

Իբրեւ փաղաքշանքներ առաջ են բերուած նաև այսպիսի նախադասութիւններ. «Գրողը թող ինձ տանի, մենակ դու ողջ կաց», «Ինձ թաղիր, յետոյ ինչ ուզում ես արա՞նք»: «Դմ՛ լուսը խաւարի, թաքլի քեզ զաւալ չգայ», «Հոգիս Աստուած քու առաջն առնի», «Ջնջուի քեզ խօռ աչքով մտիք անողը» և այլն: Այսպիսի օրինակները կարող են «փաղաքշանք» բառի իմաստը բոլորովին աղաւաղել:

Սպառնալիքների բաժնում առաջ են բերուած. «բրդոդին էնպէս կուտացնեն, որ աչքը բան տեսնի», «էն ո՞ւմ շունն է, որ խօսքը չուանի դնեմ», «ընչանք էսօր կուլ չեմ դնացել, ըստուց ետը Աստուած գիտէ», «փոյմանողն ու խօսքից յետ կայնողը նամարդ է» և այլն: Այսպիսի նախադասութիւնները շատ երկչոտ մարդկանց համար միայն սպառնալիք կարող են համարուել:

Աւելի յաջող է կազմուած երկրորդ մասը, որ պարունակում է հետաքրքրական տեղեկութիւններ, մեր ժողովրդական հաւատալիքների, ընտանեկան սովորութիւնների, նախապաշարքների մասին և այլն:

Ժողովուրդն այնպիսի ձևով է հաղորդում այդ տեղեկութիւններից շատերը, որ հետաքրքրութեամբ և առանց ձանձրոյթի են կարդացւում—«Նանէի պատմածներից», «Աբոյի պատմածներից», «Նանէի բժշկարանից» և այլն հատուածները վէպի պէս են կարդացւում—Բառարանը պէտք է թերի համարել, քանի որ նոյն իսկ գրքի մէջ գործածուած բառերից շատերը չկան նրա մէջ:

Գնահատելով պ. Աղ. Մխիթարեանցի մեղուաջան ու բարեխիղճ աշխատութիւնը, ցանկալի ենք համարում, որ «Ըմիւնեան ազգագրական ժողովածուի» յարգելի հրատարակիչներն այսուհետև այդպիսի աշխատութիւններ լոյս ընծայելիս՝ մանրամասն բացատրութիւններով ճշխացնէին, որպէս զի ազգագրական նիւթերն աւելի դիւրութեամբ ծառայէին գիտնական նպատակներին: